

Kulttuuriympäristöpalvelut

Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön toimintaohjelma

2019-2024

Museovirasto

Sisällys

1	Johdanto	3
1.1	Kulttuuriympäristöpoliittinen näkökulma	5
1.2	Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu	8
2	Toimintaohjelman tarkoitus, tavoitteet ja rajaukset	14
3	Kulttuuriympäristötiedon hallinta	16
3.1	Tiedon tuottaminen	16
3.2	Tiedon hallinta ja välittäminen	18
4	Kulttuuriympäristön suojeluun vaikuttaminen	20
5	Tutkimus	21
6	Kiinteiden muinaisjäännösten ja kulttuuriympäristökohteiden restaurointi- ja hoitoavustukset	22
7	Lainsäädännön valmisteluun ja toimivuuden arviointiin osallistuminen	23
8	Ohjaus, neuvonta ja tiedon tuottaminen	25
9	Yhteistyön ja kumppanuuksien hallinta	27
10	Kokoelmat ja niiden karttuminen	28
11	Viestintä	30
12	Johtaminen	31
	Lähteet ja kirjallisuus	32
	Liite 1 Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön aihepiirien nykytila ja toimenpidetarpeita	34

museovirasto.fi

Museovirasto, Kulttuuriympäristöpalvelut, 2019

Kansi: Sipoon Mörsbackan historiallinen kylänpaikka. Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

1

Johdanto

Historiallisen ajan arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvät asiantuntija- ja viranomaistehtävät ovat Museovirastossa pääosin Kulttuuriympäristöpalvelut -osaston vastuulla. Kokoelma-asioissa vastuu on Arkisto- ja tietopalvelut -osastolla. Tehtävät perustuvat Museovirastosta annettuun lakiin ja asetukseen. Toimintaa ohjaavat myös muinaismuistolaki, maankäyttö- ja rakennuslaki, laki rakennusperinnön suojelemisesta, kirkkolaki ja ortodoksisesta kirkosta annettu laki. Lisäksi Museoviraston on reagoitava muuhun ympäristöön kajoamiseen liittyvään lainsäädäntöön ja siihen perustuvaan päätöksentekoon. Kulttuuriympäristön asiantuntija- ja viranomaistehtäviä hoitavat myös maakuntamuseot ja kaupunginmuseot, joiden kanssa Museovirasto on tehnyt yhteistyösopimuksen. Vuoden 2020 alusta kulttuuriympäristötehtävät kirjataan museolakiin. Tärkeässä asemassa historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelussa on lisäksi erityisesti Metsähallitus yhtenä valtion kiinteistöyksiköistä, mutta myös muut valtion kiinteistönhaltijat.¹

Kuva: Loviisan maalinnoituksen Bastion von Rosen. Kuvaaja: Johanna Nordman/Museovirasto.

¹ Museoviraston Kulttuuriympäristöpalvelut-osaston tehtävät ja yhteistyö, <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/kulttuuriymparistopalvelut-tehtavat-ja-yhteistyö>

Museoviraston Kulttuuriympäristöpalvelut -osastolla päätettiin vuoden 2016 lopulla aloittaa historiallisen ajan arkeologian toimintaohjelman laatiminen. Hankkeen vastuuhenkilöksi asetettiin erikoistutkija V.-P. Suhonen Ohjaus ja tuki -yksiköstä. Työryhmän jäseniksi valittiin Päivi Maaranen Ohjaus ja tuki -yksiköstä, Helena Ranta Itä- ja Pohjois-Suomen kulttuuriympäristöpalvelut -yksiköstä ja Teija Tiitinen Länsi-Suomen kulttuuriympäristöpalvelut -yksiköstä. Historiallisen ajan arkeologiaan liittyvistä tarpeista pyydettiin hankkeen alkuvaiheessa vuonna 2017 kommentteja Museovirastossa ja sen sopimusmuseoissa toimivilta museoviranomaisilta sekä Metsähallitukselta. Lisäksi ohjelman luonnos oli kesällä 2018 kommenttikierroksella kaikilla museoviranomaisilla ja Metsähallituksella. Historiallisen ajan arkeologian toimintaohjelma on käsitelty ja hyväksytty Museoviraston johtoryhmässä 14.2.2019.

Historiallisen ajan arkeologian toimintaohjelman pohjalta voidaan kohdentaa toimintaa ja resursseja. Toimintaohjelman toivotaan turvaavan mahdollisimman korkeatasoisen toiminnan käytettävissä olevilla voimavaroilla ja ohjaavan työalan päätöksentekoa, vastuuta ja koordinaatiota. Toimintaohjelman tarkoituksena on ohjata ja tukea toimintaa historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön tunnistamisen, määrittämisen ja suojelun alalla sekä samalla vahvistaa siihen liittyvää kehittämistä ja yhteistyötä. Toimintaohjelmassa esitetään erilaisia tavoitetoimia ja suosituksia liittyen 1) kulttuuriympäristön tiedonhallintaan, 2) kulttuuriympäristön suojeluun vaikuttamiseen, 3) tutkimukseen, 4) restaurointi- ja hoitoavustuksiin, 5) lainsäädännön valmisteluun ja toimivuuden arviointiin osallistumiseen, 6) ohjaukseen, neuvontaan ja tiedon tuottamiseen, 7) yhteistyöhön ja kumppanuuksien hallintaan, 8) kokoelmiin ja niiden kartuttamiseen, 9) viestintään ja 10) johtamiseen. Toimintaohjelman liitteessä on kuvattu historiallisen ajan arkeologian eri aihepiirien nykytilaa ja nostettu esiin niihin liittyviä toimenpide-ehdotuksia.

Toimintaohjelman toteuttamisen käynnistämisestä ja toiminnan seurannasta vastaa Museoviraston ohjaus ja tuki-yksikkö. Historiallisen ajan toimintaohjelma on voimassa vuodet 2019–2024. Sen kuluessa arvioidaan ohjelman toimivuutta joustavasti kahden vuoden välein ja päätetään tarvittavista jatkotoimista. Toimintaohjelmassa käytetyt käsitteet ja määritelmät perustuvat **Museoalan ja taideteollisuusalan ontologiaan (MAO/TAO)**, Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaaseen ja Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeisiin².

² MAO/TAO - Museoalan ja taideteollisuusalan ontologia, Finto-palvelu; <https://finto.fi/fi/>; Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, <http://akp.nba.fi/>; Suomen arkeologian laatuohjeet, <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/arkeologisten-kenttatoiden-laatuohjeet>.

1.1 Kulttuuriympäristöpoliittinen näkökulma

Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020

Valtioneuvosto hyväksyi 20.3.2014 periaatepäätöksellään Kulttuuriympäristöstrategian 2014-2020³. Strategian tavoitteina ovat arkeologian osalta 1) arkeologista kulttuuriperintöä koskeva lainsäädännön ajantasaisuus, 2) valtion ja kuntien omistaman arkeologisen kulttuuriperinnön vastuullinen ja suunnitelmallinen vaaliminen ja hoitaminen ja 3) yhtenäinen ja ajantasaisena pidettävä tieto valtakunnallisesti merkittävästä arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Strategian toimeenpanosuunnitelmassa (2015) käsitellään kukin strategian toimenpide- ja tavoitetilat⁴.

Kuva: Solatie Siuntion Suitian kartanon läheisessä metsässä. Kuvaaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

³ Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/43197>

⁴ Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014-2020 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/155049>

Museoviraston strategia

Historiallisen ajan arkeologian toimintaohjelma tukee Museoviraston strategian tavoitteita⁵:

1. Pidämme huolta monimuotoisesta kulttuuriperinnöstä.
2. Edistämme kulttuuriperinnön käyttöä.
3. Teemme asiat yhdessä ja kohtaamme ihmiset aidosti.
4. Tartumme yhteiskunnallisiin haasteisiin.

Merellisen kulttuuriperinnön toimintaohjelma 2016-2020

Historiallisen ajan arkeologian toimintaohjelma tukee ja täydentää Museoviraston johtoryhmässä 14.4.2016 hyväksyttyä Merellisen kulttuuriperinnön toimintaohjelmaa. Merellinen kulttuuriperintö kohtaa historiallisen ajan arkeologian niin veden alla kuin veden ja maan rajalla rannikolla ja sisämaan vesistöissä. Sisävesien vedenalainen arkeologinen kulttuuriperintö on toistaiseksi rannikkoa ja meriä vähemmän tunnettua, ja sen tunnistaminen ja suojele eivät ole vielä täysin vakiintuneet. Merellisen toimintaohjelman tavoitteita ovat: 1) tuottaa korkeatasoista tietoa merellisen kulttuuriperinnön suojelun, vaalimisen, tutkimuksen, matkailun ja virkistykseen voimavaraksi, 2) tehdä yhteistyötä yhteisöjen ja yksilöiden kanssa, 3) tukea alhaalta ylöspäin syntyvää toimintaa merellisen kulttuuriperinnön vaalimiseksi, 4) tuottaa avointa ja helposti ymmärrettävää tietoa, 5) osallistaa tiedon tuottamiseen kulttuuriperintöyhteisöt ja yksilöt ja että 6) tieto saavuttaa yhä useamman digitaalisia kanavia pitkin.

Kansallinen metsäohjelma ja Kansallinen metsästrategia 2025

Laki Metsähallituksesta 234/2016 (5 §) toteaa, että Metsähallituksen julkishallinnollisiin tehtäviin kuuluu kulttuuriomaisuuden vaaliminen sen hoidossa olevan maa- ja vesiomaisuuden alueella.

Vuonna 2008 laaditun kansallisen metsäohjelman yhtenä tavoitteena oli valtion metsissä olevien kulttuuriperintökohteiden inventoiminen vuoteen 2025 mennessä.⁶ Metsähallituksen vuosina 2010-2015 tekemässä valtion metsien kulttuuriperintökohteiden inventoinnissa löytyi paljon historialliseen aikaan sijoittuvia kiinteitä muinaisjäännöksiä ja muita arkeologisia kohteita⁷. Tiedoilla edistetään metsien kestävää käyttöä, täytetään mm. muinaismuistolain, rakennusperintölain ja maankäyttö- ja rakennuslain velvoitteita ja turvataan kulttuuriperintökohteiden säilymistä.

⁵ Museoviraston strategia, <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/strategia>.

⁶ Kansallinen metsäohjelma, https://mmm.fi/documents/1410837/1721038/3_2008FI_netti.pdf/c8535e3a-7379-44a7-a18a-9840e90e3ac3

⁷ Valtion metsien kulttuuriperintökohteiden inventointi 2010-2015, <http://www.metsa.fi/metsiinkadonneet>.

Tällä hetkellä voimassa oleva metsäohjelma on kansallinen metsästrategia 2025 (Valtioneuvoston periaatepäätös 12.2.2015). Siinä todetaan, että metsät ovat olennainen osa historiaamme ja kulttuuriamme ja että metsissä on runsaasti merkkejä ihmisen toiminnasta, elinkeinoista ja asumisesta. Strategian mukaan metsien kulttuuriarvot ovat yhteiskunnallisesti merkittävä resurssi, jonka hyödyntämistä kulttuurisina ekosysteemipalveluina on perusteltua kehittää.⁸

Laki saamelaiskäräjistä

Saamelaisilla on alkuperäiskansana kotiseutualueellaan omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto (Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974). Viranomaisten on neuvoteltava saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueita.

Lappi sopimus, Lapin maakuntaohjelmaan 2018–2021 sisältyy saamelaissopimus, johon on kirjattu tavoitteet 1) kunnioittaa saamelaisten asemaa alkuperäiskansana, edistää yhdenvertaisuutta ja suvaitsevaisuutta sekä antaa oikea tietoa saamelaisista kunnioittaen saamelaista kulttuuri-itsehallintoa ja saamelaisten asemaa ja 2) tukea saamelaiskulttuuria, saamen kieltä ja perinteisiä elinkeinoja viranomaistoiminnassa ja pitämään niitä rikkautena ja arvona. Lappisopimuksen liitteenä olevan saamelaisosion yhtenä tavoitteena on vahvistaa saamelaisten aineetonta ja aineellista kulttuuriperintöä, joka on kehittynyt ja kehittyä kulttuurin, saamelaisyhteisöjen ja ympäristön vuorovaikutuksessa.

Kuva: Ensimmäisen maailmansodan aikainen suojahuone Helsingin Malmin Sepänmäellä (Tukikohta IX:8).
Kuvaaja: V.-P. Suhonen/
Museovirasto.

⁸ Kansallinen metsästrategia 2025, s. 37. Valtion omistaman metsä- ja luontotiedon osaajan **Tapion** julkaisussa **Metsäkulttuurinen näkökulma Kansalliseen metsästrategiaan** arkeologiaan liittyviä toimenpiteitä ovat mm. kulttuurinen kestävyys ja kulttuuriperinnön säilyminen metsissä, aineellisten kulttuurikohteiden säilymisen varmistaminen metsissä ja metsäkulttuurin tunnistaminen ja tallentaminen kansalaislähtöisesti.

1.2 Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu

Lainsäädäntö ja historiallisen ajan arkeologinen kulttuuriperintö

Muinaismuistolain (295/1963) 1 §:n mukaan kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. Muinaismuistolain 2 §:ssä on luettelo kiinteistä muinaisjäännöksistä, mutta laissa ei anneta niille ikärajaa tai kerrota mitä muinainen tarkoittaa⁹. Hallituksen esityksessä todetaan, ettei yhtenäisen alimman ikärajan määrittäminen ole pidetty tarkoituksenmukaisena, eikä sanaa "muinainen" ole ymmärrettävä tavanomaiden historiallisten aikakausijaotusten mukaisesti, vaan kiinteisiin muinaisjäännöksiin voidaan lukea myöhäisemmältäkin ajalta olevia jäännöksiä, kuten esimerkiksi linnoitusten ja rakennusten jäännöksiä ja muistomerkkejä¹⁰. Tällä hetkellä nuorimmat kiinteät muinaisjäännökset ovat ensimmäisen maailmansodan aikaisia linnoitteita¹¹. Ajantasaisimmat suojelulinjaukset löytyvät Museoviraston ylläpitämästä **Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta**. Sen mukaan kaikki esihistorialliset ja myös keskiaikaiset muinaisjäännökset ovat automaattisesti rauhoitettuja ilman erillistä päätöstä. Uudempien jäännösten suojelun osalta arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa tukeudutaan Museoviraston 2009 julkaisemaan oppaaseen **Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset opas, tunnistaminen ja suojelu**. Suojelulinjauksia on joiltakin osin tarkennettu arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa, mutta arviointi on vielä kesken.¹² Tavoitteena on, että linjaukset ja niiden perusteet olisivat aikaisempaa selkeämpiä ja samalla nykyistä tiukemmin rajattuja.

Kaikella maahan kajoamiseen liittyvällä lainsäädännöllä on vaikutusta arkeologiseen kulttuuriperintöön. Arkeologisen kulttuuriperinnön suojelussa muinaismuistolain ohella tärkeässä asemassa ovat sekä **maankäyttö- ja rakennuslaki** (5.2.1999/132) että **laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä** (252/2017)¹³.

⁹ Laivalöydöistä todetaan kuitenkin Muinaismuistolain 20 §:ssä seuraavaa: Merestä tai vesistöistä tavattu sellaisen laivan tai muun aluksen hylky, jonka uppoamisesta voidaan olettaa olevan vähintään sata vuotta, tai tällaisen hyllyn osa on rauhoitettu. Hyllystä ja sen osasta on soveltuvin osin voimassa, mitä kiinteistä muinaisjäännöksestä säädetään.

¹⁰ Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset opas, tunnistaminen ja suojelu. Toim. M. Niukkanen, Museovirasto 2009, s. 13.

¹¹ Ks. **wiki:luokka:modernit_linnoitukset [Arkeologisen kulttuuriperinnön opas]**

¹² Arkeologisen kulttuuriperinnön opas (<http://akp.nba.fi/>); Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset opas, tunnistaminen ja suojelu. Toim. M. Niukkanen, Museovirasto 2009. (<https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/hist-ajan-muinaisjaannokset.pdf>).

¹³ Maankäyttö- ja rakennuslaki <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>; Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170252>.

Museovirasto on laatinut niiden käytön tueksi **arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus** -ohjeen¹⁴. Maankäyttö- ja rakennuslaki sekä laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä kytkevät muinaismuistolain tai yleisemmin arkeologisen kulttuuriympäristön suojelun muuhun maankäyttöä ja suojelua koskevaan lainsäädäntöön. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan kaavaa laadittaessa, hyväksyttäessä ja vahvistettaessa on noudatettava, mitä muinaismuistolain 13 §:ssä säädetään. Samoin lupa-asiaa ratkaistaessa ja muuta viranomaispäätöstä tehtäessä on lisäksi noudatettava, mitä muinaismuistolaissa säädetään. **Metsälain** (12.12.1996/1093) 2 §:n mukaan metsän hoitamisessa ja käyttämisessä on tämän lain lisäksi noudatettava, mitä muinaismuistolain 1, 4, 5 ja 13–16 §:ssä säädetään¹⁵. **Vesilaissa** (27.5.2011/587) ja **kaivoslaissa** (10.6.2011/621) huomioidaan muinaismuistolaki. Arkeologinen kulttuuriperintö on otettu huomioon myös metsäsertifiointijärjestelmissä (**PEFC, FSC**)¹⁶. Lisäksi **laki rakennusperinnön suojelemisesta** (498/2010) voi soveltua joihinkin rakennettuihin kohteisiin, joissa on sekä arkeologisia kerrostumia että rakenteita (vrt. keskiaikaiset linnat ja kirkot, Suomenlinna, Salpalinjan kohteet). Lain 3 §:n mukaan rakennusperinnön säilyttämiseksi voidaan suojella rakennuksia, rakennelmia, rakennusryhmiä tai rakennettuja alueita, joilla on merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen tai rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta.

Historiallisen ajan arkeologinen kulttuuriperintö koostuu muinaismuistolain rauhoittamien kiinteiden muinaisjännösten ohella muista arkeologisista kohteista. Niistä suuri osa on nykyisten käytäntöjen mukaan muinaismuistolakiin perustuvan rauhoituksen ulkopuolella nuoren ikänsä eli joko 1800-luvun lopulle tai 1900-luvulle ajoittumisensa vuoksi. Ns. muut kulttuuriperintökohteet voidaan suojella maankäyttö- ja rakennuslain nojalla niiden kulttuurihistoriallisten arvojen perusteella. Ne voivat olla esimerkiksi toisen maailmansodan aikaisia linnoitteita, asuttuja historiallisen ajan kyläpaikkoja ja joko 1800-luvun lopulle tai 1900-luvun alkupuolelle ajoittuvien rakenteiden jäännöksiä. Muiden kulttuuriperintökohteiden suojeleminen on perusteltua kulttuuriympäristön ominaispiirteiden säilymisen kannalta sekä niiden historiallisen merkityksen ja todistusvoiman vuoksi. Muu kulttuuriperintökohde -määritelmä ei ole kategorinen kiinteiden muinaisjännösten korvike, vaan se perustuu nuorempien arkeologisten kohteiden merkitykseen.¹⁷ Muiden kulttuuriperintökohteiden jaottelu on kuitenkin osin epäselvä ja suojelussa on alueellisia eroja. Jatkossa muiden kulttuuriperintökohteiden ryhmittelyä ja kriteereitä on tarkennettava.

¹⁴ Museoviraston ohje kaavoitus ja arkeologinen kulttuuriperintö: https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/Arkeologinen_kulttuuriperinto_ja_kaavoitus_2017.pdf

¹⁵ Metsälaki, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961093>

¹⁶ Suomen PEFC-standardi. PEFC-metsäsertifioinnin kriteerit. PEFC FI 1002:2014. 27.10.2014.

http://pefc.fi/wp-content/uploads/2016/09/PEFC_FI_1002_2014_Metsaesertifoinnin_kriteerit_20141027.pdf; FSC <https://fi.fsc.org/fi-fi>

¹⁷ Museoviraston ohje kaavoitus ja arkeologinen kulttuuriperintö https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/Arkeologinen_kulttuuriperinto_ja_kaavoitus_2017.pdf

Kansallista lainsäädäntöä tukevia arkeologista kulttuuriperintöä koskevia kansainvälisiä sopimuksia ovat Suomen ratifioimat maailmanperintösopimus eli UNESCO:n yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta (SopS 19/1987) ja Haagin sopimus eli UNESCO:n yleissopimus kulttuuriomaisuuksien suojelemista aseellisen selkkauksen sattuessa (Sops 93/1994)¹⁸. Euroopan neuvoston arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvistä sopimuksista keskeinen on Maltan eli Valettan sopimus eli tarkistettu Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta (SopS 26/1995). Syksyllä 2018 tuli voimaan ns. Faron sopimus eli Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä, joka antaa suuntaviivoja myös arkeologisen kulttuuriperinnön vaalimisen kehittämiseksi¹⁹.

Museoviranomaiset ja historiallisen ajan arkeologinen kulttuuriperintö

Museoviranomaiset ovat toimineet historiallisen ajan arkeologisten kohteiden parissa vuodesta 1884, jolloin perustettiin Arkeologinen toimisto eli myöhempi Muinaistieteellinen toimikunta. Arkeologien ja rakennusarkeologisia menetelmiä käyttäneiden taidehistorioitsijoiden mielenkiinto kohdistui pitkälle 1970-luvulle saakka lähes yksinomaan monumentaalisiin kohteisiin, kuten keskiaikaisiin linnoihin ja kirkkoihin. Kaupunkiarkeologiset kysymykset nousivat laajemmin esiin 1970-luvulla ja keskiaikaisista kaupungeista tehtiin arkisto- ja karttatyöskentelyyn pohjautuvat arkeologiset perustutkimukset jo 1980-luvun alussa. Samalla vuosikymmenellä aloitettiin myös ensimmäiset varsinaiset teollisuusarkeologiset tutkimukset (esim. Somero Åvik 1988–89) sekä historiallisten kyläpaikkojen inventoinnit ja kaivaukset (esim. Vihti Vanjoki Skotti 1987). Yliopistot aloittivat historiallisen ajan arkeologian systemaattisen opetuksen 1990-luvun alkupuolella. Erilaiset historiallisen ajan kohdetyypit on otettu huomioon osana kulttuuriperintöä ja -ympäristöä 1990-luvulta lähtien. Museoviraston rakennushistorian osastolla alettiin panostamaan 1990-luvun puolivälissä voimakkaasti ja päämäärätietoisesti historiallisen ajan arkeologian kehittämiseen. Työn tuloksena ovat mm. suurvalta-ajan kaupunkien arkeologiset inventoinnit 1998–2003 ja Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäänneet tunnistaminen ja suojelu -opas 2009.²⁰

¹⁸ Haag-sopimusta valmisteleavassa listauksessa on 51 historiallisen ajan arkeologista kohdetta.

¹⁹ Faron puiteyleissopimus, <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/euroopan-neuvosto-ja-kulttuuriperinto#Faronpuiteyleissopimus>

²⁰ Ks. esim. Haggren, Georg 2015; Historiallista arkeologiaa Suomessa, Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoriaa kivikaudelta keskiajalle; Historiallista arkeologiaa 1982 (toim. Pihlman, Aki; Salo, Unto; Törnblom, Lena), Historiallinen arkisto 78; Historiallisen ajan arkeologia Suomessa 1984 (Toim. Brusila, Heljä; Drake, Knut; Mikola, Eeva). Turun maakuntamuseon julkaisu 1984; Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäänneet tunnistaminen ja suojelu -opas 2009 (toim. Marianne Niukkanen), Museovirasto 2009; Keskiajan kaupungit 1-4 (Rauma, Porvoo, Turku, Naantali); Matiskainen, Haggrén & Vanhatalo 1991.

Kuva: Haminan linnoituksen 1790-luvulla rakennettua Helsingin bastionia kaivetaan esiin vuonna 2008. Kuva Andreas Koivisto, Museovirasto.

Muinaistieteellistä toimikuntaa vuonna 1972 seuranneessa Museovirastossa historiallisen ajan arkeologiasta vastasi rakennushistorian osasto vuoteen 2011 saakka. Nykyään Museoviraston Kulttuuriympäristöpalvelut -osasto ja **sopimus-museot** hoitavat historiallisen ajan arkeologiaan liittyviä viranomaistehtäviä osana muuta arkeologista kulttuuriperintöä. Museoviranomaiset osallistuvat arkeologista kulttuuriperintöä koskeviin viranomaisneuvotteluihin, antavat maankäyttöön liittyviä viranomaislausuntoja ja toimivat asiantuntijoina erilaisissa arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvissä asioissa. Merkittävässä asemassa on myös yhteistyö sidosryhmien kanssa. Museoviraston ja alueellisten museoiden väliset suhteet tullaan määrittämään uudelleen **Museoiden valtionosuusjärjestelmän uudistamisen yhteydessä** ²¹.

²¹ Opetus- ja kulttuuriministeriö valmistelee uudistusta museoiden rahoitukseen liittyvään valtionosuusjärjestelmään sekä niiden tehtäviä säätelevään museolakiin. Muutoksen on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2020 alusta lukien. Alueelliset ja valtakunnalliset vastuumuseot korvaavat nykyisen maakunta- ja aluetaidemuseojärjestelmän sekä valtakunnallisen erikoismuseojärjestelmän. Vastuumuseoiden tehtävistä ja vastuumuseoksi nimeämisen edellytyksistä säädetään laissa. Vastuumuseoiden tehtäviä koskevat säännökset nostetaan asetuksesta lain tasolle. Kulttuuriympäristön, erityisesti rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperinnön asiantuntijaviranomaistehtävien hoitamisesta alueellisella tasolla alueellisissa vastuumuseoissa säädetään lain tasolla ottaen huomioon julkisen hallintotehtävän antamista muulle kuin viranomaiselle koskevat vaatimukset.

Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön eri aihepiirien nykytilaa käsitellään laajemmin toimintaohjelman liitteessä.

Museovirastolla oli 1970-luvulta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle useita historiallisen ajan arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyviä hankkeita. Eri-tyyppisiä merkittäviä ovat olleet Museoviraston rakennushistorian osaston kaupunkiarkeologinen inventointihanke 1998–2003, Salpalinjan inventointi 2009–2012 sekä useat linnoitusten ja teollisuuskohteiden restaurointihankkeet²². Tällä hetkellä Museovirastossa ei ole käynnissä vastaavanlaisia hankkeita. Historiallisen ajan arkeologia otetaan kuitenkin aina huomioon, kun kehitetään arkeologisen kulttuuriperinnön suojelua sekä siihen liittyviä työkaluja ja tietopohjaa. Tämä koskee esimerkiksi niin valmistautumista muinaismuistolain uudistamiseen kuin arkeologian käsite- ja sanastotyötä (ontologiat).

Museovirasto toimii historiallisen ajan arkeologisiin kohteisiin liittyvissä asioissa läheisessä yhteistyössä **sopimusmuseoiden**²³, Metsähallituksen, Senaatti-kiinteistöjen ja Väylän eli entisen Liikenneviraston kanssa. Keskeisiä ohjeaineistoja toiminnassa ovat **Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset tunnistaminen ja suojele -opas 2009**²⁴ ja sitä tarkentava **Arkeologisen kulttuuriperinnön opas 2017**²⁵. Näitä kahta opasta täydentävät seuraavat ohjeet:

- Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet (Kvalitetsanvisningar för arkeologiska fältarbeten i Finland)²⁶: Ohjeiden tarkoituksena on yhdenmukaistaa arkeologisten kenttätutkimusten käytäntöjä Suomessa ja varmistaa laadun säilyminen.
- Arkeologisten hautakaivausten menetelmät 2011²⁷: Ohjeessa käsitellään historiallisten hautakaivausten menetelmiä ja mahdollisuuksia.
- Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi - ohje 2015, Ensimmäisen maailmansodan linnoitteet - ohje 2015 ja Historialliset tiet- ohje 2017²⁸: Ohjeet on tarkoitettu viranomaisille ja inventoijille. Ohjeiden päämääränä on selkeyttää ja yhtenäistää suojelemaan, määrittelyyn, rajaamiseen ja nimeämiseen liittyviä käytäntöjä.

²² Ks. Museovirasto restauroi- sivustoa. Esim. Pohjois-Savon ja -Karjalan ruukkikohteet 1998–2006; Venäjän Saimaan laivaston sotakanavien restaurointihanke 2002–2008 & Pietarin kivikilpi -hanke 2007–2011.

²³ Sopimusmuseot, ks. <http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/viranomaistoiminta/yhteistyokulttuuriymparistotehtavissa/yhteistyosopimukset>.

²⁴ Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset tunnistaminen ja suojele -opas, <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/hist-ajan-muinaisjaannokset.pdf>.

²⁵ Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, <http://akp.nba.fi/start>.

²⁶ Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet (Kvalitetsanvisningar för arkeologiska fältarbeten i Finland), <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/arkeologisten-kenttatoiden-laatuohjeet>

²⁷ Arkeologisten hautakaivausten menetelmät 2011, <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/hautakaivausjulkaisu.pdf>. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22. Toim. Kati Salo & Marianna Niukkanen.

²⁸ <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/arkeologisten-kenttatoiden-laatuohjeet>.

- Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus 2017²⁹: Ohje on tarkoitettu ensisijaisesti viranomaisille. Ohjeen päämääränä on selkeyttää ja yhtenäistää arkeologisen kulttuuriperinnön asemaa maankäytön suunnittelussa.
- Muinaisjäännökset ja metallinetsin, harrastajan opas³⁰: Opas antaa perustietoa kiinteistä muinaisjäännöksistä, muinaisesineistä ja toimintatavoista metallinetsijöille.

Lisäksi useissa Museoviraston julkaisuissa on käsitelty historiallisen ajan muinaisjäännösten suojelua ja tutkimusta:

- Niukkanen, Marianna 1998 (toim.): Historiallisen ajan arkeologian menetelmät: seminaari;
- Niukkanen, Marianna 2004: Kaupungit muinaisjäännöksinä – kaupunkiarkeologia Suomessa. Städerna som fornlämningar – stadsarkeologi i Finland;
- Hakala, Tuula 2012: Suvorovin kanavat, Venäjän Saimaan laivaston sotakanavien restaurointihanke 2002-2008;
- Laine, Aino & Hakli, Olli (toim.) 2016: Valtiolle rakennettu - näkökulmia valtion kiinteistöjen hoitoon.

Kuva 5: Ilomantsin Sissolan historiallinen talonpaikka. Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

²⁹ Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus, https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/Arkeologinen_kulttuuriperinto_ja_kaavoitus_2017.pdf.

³⁰ Muinaisjäännökset ja metallinetsin, harrastajan opas, <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/muinaisjaannokset-ja-metallinetsin-2017.pdf>. Opas on myös saatavissa ruotsin- ja englanninkielisenä.

2

Toimintaohjelman tarkoitus, tavoitteet ja rajaukset

Toimintaohjelman tarkoituksena on ohjata ja tukea museoviranomaisten toimintaa historiallisen ajan kulttuuriperinnön tunnistamisen, määrittämisen ja suojelun alalla. Samalla vahvistetaan Museovirastossa ja sopimusmuseoissa tehtävää historiallisen ajan arkeologian kehittämistyötä. Toimintaohjelman varsinaisena kohderyhmänä ovat kulttuuriperinnön ja -ympäristön viranomais- ja asiantuntijatoimijat Museovirastossa, sopimusmuseoissa ja Metsähallituksessa. Toimintaohjelman tuloksena on historiallisen ajan arkeologian aseman vahvistaminen. Tavoitteena on myös toimintaympäristön seuranta ja toiminnan mukauttaminen tarpeen mukaan esimerkiksi valtion aluehallinnon uudistuksiin sekä valtion virastojen ja liikelaitosten organisaatiomuutoksiin.

Toimintaohjelma käsittelee ensisijaisesti maalla sijaitsevaa arkeologista kulttuuriperintöä. Toimintaohjelmaa voidaan kuitenkin käyttää soveltuvilta osiltaan myös vedenrajaiseen ja -alaiseen arkeologiseen kulttuuriperintöön.

Toimintaohjelma kohdistuu historialliseen eli kirjallisten lähteiden ajan arkeologiseen kulttuuriperintöön rautakauden ja keskiajan taitteen varhaishistorialliselta ajalta nykyaikaan³¹. Historiallisen ajan arkeologia ei ole pelkästään arkeologian- ja historiantutkimusta, vaan koostuu joukosta toisiaan täydentäviä tieteitä, joiden menetelmät muodostavat yhdessä synteetin tutkittavasta ajanjaksosta. Historiallisen ajan arkeologia käyttää arkeologian, historiantutkimuksen ja taidehistorian sekä useiden luonnontieteiden mm. geologian, kasvi- ja eläintieteen metodeja.³² Arkeologialla on erityisen suuri merkitys keskiajan ja uuden ajan alun tutkimuksessa, sillä satunnaisesti säilyneet ja pääosin hallintoon liittyvät historialliset lähteet antavat puutteellisen kuvan suuresta osasta kummankin ajanjakson elämää ja tapahtumia. Arkeologian merkitystä uuden ajan alun tutkimuksessa lisää myös se, että karttoja aletaan laatia varsinaisesti vasta 1630-luvulla ja että pääosa tarkemmista kyläkartoista on tätäkin nuorempia.³³

³¹ Historiallisen ajan kronologia ks. esim. <http://akp.nba.fi/artikkelit/kronologia>.

³² Haggren, Georg 1998, Historiallisen ajan arkeologia ja henkilöhistoriallinen tutkimus, Genos 69 (1998).

³³ Tarkemmin historiallisen ajan arkeologiasta esim. Haggren 2015, s. 369-372.

Kuva: Historiallinen sahan- ja myllynpaikka Helsingin Haltialassa. Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

Toimintaohjelmassa esitetään erilaisia tavoitetoja ja suosituksia. Toimintaohjelman päätavoitteet ovat:

- Suojeluun ja tutkimukseen liittyvän osaamisen laajentaminen, syventäminen ja ylläpitäminen.
- Suojelun linjauksien selkeyttäminen arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan päivittämisen kautta.
- Museoviranomaisten toimintatapojen yhdenmukaistaminen Museovirastossa ja sopimusmuseoissa.
- Museoviranomaisten ja muiden toimijoiden vuorovaikutuksen ja yhteistyön vahvistaminen.
- Riittävän, ajantasaisen ja monipuolisen tiedon karttumisen ja saatavuuden turvaaminen.
- Kulttuuriympäristöontologiatyössä määritettyjen viranomaistyössä käytettävien käsitteiden vakiinnuttaminen³⁴.

³⁴ Ks. Finto, MAO/TAO - Museotalan ja taideteollisuusalan ontologia

3

Kulttuuriympäristö- tiedon hallinta

3.1 Tiedon tuottaminen

Tavoitetila

Museovirastolla ja muilla museoviranomaisilla on ajantasainen kokonaiskuva arkeologisista kohderyhmistä ja -tyypeistä sekä niiden levinnästä.

Tausta

Museovirasto ylläpitää Arkeologisen kulttuuriperinnön opasta, jossa kuvataan millaisista kohdetyypeistä arkeologinen kulttuuriperintö koostuu. Museovirasto ylläpitää ja kehittää kulttuuriympäristön tietojärjestelmää, joka sisältää useita rekistereitä ja tietokantoja. Arkeologisen kulttuuriperinnön osalta tärkein järjestelmän osa on muinaisjäänösrekisteri. Rekisteri perustuu arkeologisiin lähteisiin (kuten arkeologiset tutkimusraportit, kirjallisuus, historialliset kartat) ja sisältää runsaasti tietoja kiinteistä muinaisjäänöksistä ja muista arkeologisista kohteista. Museovirasto huolehtii tietojen päivittämisestä yhteistyössä sopimusmuseoiden kanssa. Myös Metsähallitus on keskeinen arkeologisen tiedon tuottaja. Se tallentaa hallinnoimiensa alueiden kulttuuriperintökohteita koskevaa tietoa omaan järjestelmäänsä, josta aineistoja voidaan siirtää rajapintayhteyden avulla Museoviraston tietojärjestelmän käyttöön. Muinaisjäänösrekisteriä päivitetään jatkuvasti. Päivityksessä rekisteriin tallennetaan tietoja sekä uusista kohteista että tarkistetaan tunnettujen kohteista, jos ne ovat muuttuneet. Tietojen tarkistus ja tallennus voi kuitenkin kestää, koska sitä tehdään osana muuta viranomaistoimintaa. Rekisterin tietojen systemaattinen tarkistustyö tai laajempien kokonaisuuksien tallennus on mahdollista vain erikseen resursoituina hankkeina. Erityisesti historiallisen ajan kohteiden tiedot ovat rekisterissä puutteellisia eikä edes kaikkia tunnettuja historiallisen ajan kohteita ole vielä viety rekisteriin. Museovirastossa on käynnistetty vuonna 2018 kolmivuotinen Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (VAT) mukainen hanke Valtakunnallisesti merkittävien arkeologisten kohteiden määrittäminen (VARK).

Kuva: Helsingin Hällvikin 1700-luvun hopeakaivos. Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

Suosituksset ja keinot

Museovirasto ja sopimusmuseot sopivat toimista, jotka

- Edistävät muinaisjäännösrekisterin ja muiden kulttuuriympäristön tietojärjestelmän rekisterien käyttöä pyrkimällä tunnistamaan ja määrittämään kohteet paremmin ja täydentämällä niitä koskevia tietoja järjestelmällisesti.
- Jatkavat arkeologisen kulttuuriperinnön tutkimus- ja suojelutarpeiden arvioinnin kehittämistä mm. historiallisten lähdeaineistojen entistä paremman hallinnan ja hyödyntämisen avulla.
- Kehittävät työkaluja kohteiden ja tiedon käsittelyyn (esim. rekisteritiedon riittävyyden määrittely ja kriteerit).
- Kehittävät merkittävyyden arviointia Museoviraston Valtakunnallisesti merkittävien arkeologisten kohteiden määrittäminen -hankkeessa (VARK-hanke).

3.2 Tiedon hallinta ja välittäminen

Tavoitetila

Museoviraston kulttuuriympäristön tietojärjestelmä ja sen arkeologiset rekisterit ovat suojelun ensisijainen, toimiva ja yhteisesti hyväksytty työkalu. Kohdetyyppistä ja -ryhmistä on saatavilla avointa, ajantasaista ja luotettavaa digitaalista tietoa suojelun, hoidon, tutkimuksen ja kansalaisten käyttöön. Käsitteet ovat yhdenmukaisia, hierarkkisesti järjestettyä ja loogisia. Tiedot kuvaavat moni- ja tasapuolisesti eri-ikäistä, erityyppistä sekä eri puolilla Suomea sijaitsevaa historiallisen ajan arkeologista kulttuuriperintöä. Muiden toimijoiden rekisterit, tietokannat ja -järjestelmät ovat käytössä rajapintojen kautta. Tiedonvaihto Museoviraston ja maakuntamuseoiden sekä muiden toimijoiden tietojärjestelmien välillä toimii hyvin ja tietojen päivittäminen on mahdollista rajapintojen kautta.

Tausta

Kulttuuriympäristön tietojärjestelmissä olevien kohteiden tiedon tason vaihtelu vaikeuttaa tutkimus- ja suojelutarpeiden arviointia. Muinaisjäännösrekisterin asiasanasto on osin vanhentunut, hierarkkisesti epälooginen ja tilannekohtaisiin tarpeisiin syntynyt. Lisäksi se vastaa vain osittain Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan ja Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset -oppaan sanastoa. Kohteiden alatyypit eivät ole samanarvoisia (vrt. esim. alatyypit kylänpaikka ja liesikiveykset). Kohteiden lajit eivät ole yhtenäiset tai ne eivät vastaa vallitsevaa Museoviraston ohjeistusta. Joidenkin kohdetyyppien määrittelyssä kiinteiksi muinaisjäännöksiksi tai muiksi kulttuuriperintökohteiksi on alueellista vaihtelua. Muinaisjäännösrekisterin kohteiden tyyppitiedot on linkitetty joulukuussa 2018 arkeologisen kulttuuriperinnön oppaaseen.

Kuva: Toisen maailmansodan aikainen ilmatorjunta-asema Helsingin Laajasalossa.
Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

Kuva: Ruokolahden ja Puumalan rajalla sijaitseva Kukonharjun sotakanava. Kuvaaja: Soile Tirilä/Museovirasto.

Suosituksset ja keinot

Museovirasto ja sopimusmuseot sopivat toimista, joilla

- Viedään kohteita muinaisjäänösrekisteriin järjestelmällisesti viranomaistyönä ja tarvittaessa laajempina erillishankkeina (esim. vedenrajaiset kohteet, vanhojen karttojen kylänpaikat).
- Kehitetään muinaisjäänösrekisterin täytön ohjeistusta esimerkiksi määrittelemällä muinaisjäänösrekisteriin vietävien kohteiden valinnan ja kohdekuvausten sisällön kriteerit.
- Korjataan ja täydennetään muinaisjäänösrekisterin tietosisältöjä.
- Tarkennetaan sitä, millaisia tietoja, maastohavaintoja ja dokumentointia tarvitaan kohteiden suojelu- tai tutkimustarpeen ymmärtämiseksi.
- Tehdään ja otetaan käyttöön rekisteri- ja tietokantatyötä varten uusittu ja ajanmukainen kulttuuriympäristön ontologiatyön tuloksia noudattava asiasanasto.
- Huomioidaan karttakäyttöliittymän kehittämisessä uusittu ja ajanmukainen asiasanasto sekä pyritään suojelun ja tiedon jakamisen tarpeita paremmin vastaavaan rakenteeseen, linkittämiseen, hakutoimintoihin ja yhteensopivuuteen.
- Huomioidaan Museoviraston kokoelmiin liittyvien tietojärjestelmien kehittämisessä historiallisen ajan arkeologian erityiskysymykset.

4

Kulttuuriympäristön suojaeluun vaikuttaminen

Tavoitetila

Kohteita koskevista maankäyttö- ja rakennushankkeista (esim. kaavoitus, YVA, liikenteen ja teollisuuden infrastruktuuri) saadaan tieto heti suunnittelun alkuvaiheessa. Käytettävissä on riittävästi olemassa olevaa, helposti saavutettavaa ja tarvittaessa uusiin ajantasaisiin tutkimuksiin ja selvityksiin perustuvaa digitaalista tietoa maankäyttöhankkeita koskevasta arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Arkeologisen kulttuuriperinnön tilan sekä suojelukäytäntöjen ja -menetelmien vaikutusten ja toimivuuden seuranta on ajantasaista. Täydennyskoulutusta järjestetään tarpeen mukaan. Merkittävyyden arvioinnin kriteerit ovat käytössä. Muinaismuistolain ulkopuolelle jäävien arkeologisten kohteiden suojelukeinot ovat vakiintuneet.

Tausta

Museoviranomaisten tärkeimpiä tehtäviä on ottaa kantaa arkeologiseen kulttuuriperintöön vaikuttaviin maankäyttö- ja rakennushankkeisiin. Joskus hankkeet tai niihin liittyvät arkeologiset tutkimukset ja selvitykset tulevat museoviranomaisten tietoon liian myöhään. Tämän vuoksi voi olla vaikea arvioida kohteiden suojele- ja tutkimustarvetta sekä ohjata hanketta suojelelun kannalta parhaaseen mahdolliseen suuntaan eli sen vaikutusten minimoimiseen.

Suositukses ja keinot

- Tunnistetaan hyviä käytäntöjä, laaditaan ohjeita ja järjestetään koulutustilaisuuksia, joiden avulla maankäyttöhankkeet saadaan mahdollisimman varhain Museoviraston ja sopimusmuseoiden tietoon.
- Kehitetään suojelukäytäntöjen ja -menetelmien vaikutusten ja toimivuuden seuranta.
- Ylläpidetään vanhoja ja solmitaan uusia kumppanuuksia tiedon välittämisen turvaamiseksi.
- Järjestetään keskeisten sidosryhmien kanssa tilaisuuksia, joissa käsitellään arkeologista kulttuuriperintöä ja sen huomioimista alueidenkäytön suunnittelussa.

5

Tutkimus

Tavoitetila

Museovirastossa ja sopimusmuseoissa on riittävästi arkeologista kulttuuriperintöä ja sen kohdetyyppejä koskevaa ajantasaista digitaalista tietoa hallinnon ja tutkimuksen tarpeisiin. Kohdetyyppejä koskevat suojelulinjaukset ja - ohjeet perustuvat tutkimukseen ja ajantasaiseen tietoon. Museovirasto tekee yhteistyötä yliopistojen kanssa ja tarjoaa aktiivisesti tutkimusaiheita opinnäytetöihin. Museoviranomaiset osallistuvat aktiivisesti tutkimushankkeisiin kehittääkseen suojelu- ja tutkimusmenetelmiä ja ylläpitääkseen omaa ammattitaitoaan. Muinaismuistolain ulkopuolelle jäävien arkeologisten kohteiden tutkimuksiin liittyvät kysymykset on selvitetty (esim. rahoitus, tutkimus- ja dokumentointimenetelmät).

Tausta

Museovirastossa ei ole tällä hetkellä käynnissä historiallisen ajan arkeologiaan varsinaisesti liittyviä tutkimushankkeita. Tutkimustyö ja yhteishankkeissa mukana olo on välttämätöntä tiedon saamisen varmistamiseksi ja oman ammattitaidon ylläpitämiseksi. Tutkimushankkeet edellyttävät, että niiden tekijät voivat irrottautua virkatehtävien hoidosta hanketyöhön.

Suosituksukset ja keinot

- Kehitetään tutkimusmenetelmiä, dokumentointitapoja, raportointia, laadun valvontaa ja hyviä käytäntöjä sekä virkatyönä että käynnistämällä hankkeita yhteistyössä museoviranomaisten ja alan muiden toimijoiden kanssa (esim. kenttätutkimusten ja raportoinnin aktiivinen seuranta ja palautemekanismin kehittäminen).
- Järjestetään koulutustilaisuuksia ammattitaidon kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi (esim. arkeologisten kenttätöiden esittelytilaisuudet, teemaseminaarit)
- Tuotetaan avointa tietoa tutkimuskäyttöön (tietojärjestelmien asiakasystävällisyyden kehittäminen).
- Edistetään yhteistyötä yliopistojen, tieteellisten seurojen, kokoelmien ylläpitäjien, kansalaisyhdistysten, yksittäisten tutkijoiden ja kaupallisten toimijoiden kanssa.
- Kehitetään historiallisen ajan irtolöytöjen tunnistamiseen, arvottamiseen ja kokoelmiin liittämiseen liittyvää asiantuntemusta, referenssimateriaaleja, ohjeita ja käytäntöjä.

6

Kiinteiden muinaisjäännösten ja kulttuuriympäristökohteiden restaurointi- ja hoitoavustukset

Tavoitetila

Valtionavustukset ohjautuvat tarkoituksenmukaisella tavalla kiinteiden muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden säilymisen turvaamiseen, hoitamiseen ja kunnostamiseen. Kohteiden hoitoon kannustetaan ja hoitotoimenpiteistä on olemassa selkeät linjaukset ja ohjeet.

Tausta

Museoviraston myöntää avustuksia rakennusten entistämiseen, maailmanperintökohteiden hoitoon, muinaisjäännösalueiden ja kulttuuriympäristökohteiden hoitoon sekä kulkuvälineiden restaurointiin. Avustuksia ei voida myöntää valtion omistamille kohteille tai yhteisöille, joilla on verotusoikeus.

Suosituksien ja keinot

- Kehitetään työkaluja arkeologisten kohteiden kunnan ja hoitotarpeen arviointiin sekä hoidon vaikutusten seurantaan.

7

Lainsäädännön valmisteluun ja toimivuuden arviointiin osallistuminen

Tavoitetila

Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön moninaisuus ja kohdetyyppien erityispiirteet (esim. nuoruus, ”käytössä olo”, kohteiden määrä ja laajuus) huomioidaan lainsäädännön uudistushankkeissa. Lainsäädännön uudistamisen yhteydessä käydään laaja julkinen keskustelu, jossa tuodaan esiin arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun motiivit ja yhteiskunnalliset perustelut. Yhtenäisen aikarajan määrittämisen tarpeesta ja tarkoituksenmukaisuudesta kiinteille muinaisjäännöksille vallitsee yksimielisyys.

Tausta

Museoviraston toimintaa ohjaa ja säätelee laki ja asetus Museovirastosta (282/2004; 407/2004). Tärkeimpiä lakeja arkeologisen kulttuuriperinnön suojelussa ovat muinaismuistolaki (295/1963) ja maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999). Lisäksi laki rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010) soveltuu joihinkin rakennettuihin kohteisiin, joissa on sekä arkeologisia kerrostumia että rakenteita (vrt. keskiaikaiset linnat ja kirkot, Suomenlinna, Salpalinjan kohteet). Myös metsiin ja ympäristönsuojeluun liittyvä lainsäädäntö vaikuttaa arkeologisten kohteiden säilymiseen. Laki Metsähallituksesta (234/2016) toteaa (5 §), että metsähallituksen julkishallinnollisiin tehtäviin kuuluu kulttuuriomaisuuden vaaliminen sen hoidossa olevan maa- ja vesiomaisuuden alueella.

Muinaismuistolain (295/1963) 2 §:n listaus kiinteistä muinaisjäännöksistä on tehty ennen historiallisen ajan arkeologian vakiintumista Suomessa ja sen listaus ajanjakson kohteiden osalta on siten osin tulkinanvarainen ja epätäydellinen. Kiinteän muinaisjäännöksen aikarajaa ei ole määritelty hylkyjä lukuun ottamatta. Muinaisjäännöksen kriteereistä on edellä mainituista syistä epäselvyyttä. Kriteereitä on kuitenkin määritetty ensin Historiallisen ajan kiinteät muinais-

jäännökset oppaassa ja sitten tarkennettu Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa. Kysymykset tutkimuskustannusten kohtuullisuudesta ja maksajista nousevat usein esiin maankäyttöhankkeissa.

Muinaismuistolain ulkopuolelle jäävien arkeologisten kohteiden kriteereissä ja suojelussa on paljon epäselvyyksiä.

Suosituksat ja keinot

- Muinaismuistolakia (295/1963) uudistettaessa otetaan huomioon historiallisen ajan kohdetyypit ja niiden erityispiirteet.
- Jatketaan historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten ja muiden arkeologisten kohteiden kriteereiden päivittämistä Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa.
- Selvitetään eri lakien mahdolliset rajapinnat (esim. rakennussuojelu/ muinaismuistolaki) ja määritetään niiden osalta yhtenäiset toimintatavat.
- Jatketaan tarpeen mukaan suojeluun liittyvien keskeisten kysymyksien käsittelyä Museoviraston Muinaismuistolain soveltamisen ja kehittämisen osaamisringissä.

Kuva: Loviisan Kuuskosken kylän autoitunutta tonttimaata.
Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

8

Ohjaus, neuvonta ja tiedon tuottaminen

Tavoitetila

Museoviranomaisten toimintatavat ovat yhdenmukaiset ja läpinäkyvät. Suojelun hyviä käytäntöjä luodaan ja jaetaan aktiivisesti yhteistyössä. Viranomaiset, asiantuntijat ja kansalaiset osallistuvat suojeluun. Kansalaiset arvostavat kulttuuriperintöä ja vaalivat sitä. Suojeluohjeet ovat ajan tasalla, mahdollisimman yksiselitteisiä ja kaikkien alan toimijoiden tiedossa ja käytössä. Ohjeistus perustuu laajan yhteistyöverkoston asiantuntemukseen ja osallistumiseen.

Tausta

Museoviranomaiset antavat jatkuvasti tietoa, ohjausta, tukea ja palautetta viranomaisille, asiantuntijoille ja kansalaisille. Kohdetyypit on kuvattu ja niiden suojelu määritelty Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset oppaassa ja Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa. Lisäksi historiallisen ajan kohteet on huomioitu Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeessa ja erityisesti sitä täydentävissä ohjeissa (maaseudun historialliset asuinpaikat, ensimmäisen maailmansodan linnoitteet, historialliset tiet). Myös Metsähallituksella on merkittävä rooli arkeologisen tiedon välittäjänä ja suojelun edistäjänä.

Suosituksukset ja keinot

- Jatketaan Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan päivittämistä ja täydentämistä. Päivityksissä huomioidaan uusi tieto ja suojelun linjausten muutokset.
- Laaditaan ja päivitetään tarpeen mukaan muita ohjeita ja oppaita yhteistyössä maakuntamuseoiden arkeologien kanssa sekä tarpeen mukaan historian ja historiallisen arkeologian asiantuntijoita kuullen.
- Kehitetään oppaiden ja ohjeiden vaikutuksen seuranta ja luodaan toimiva palaute- ja seurantamekanismi.

- Järjestetään sidosryhmien ja kumppaneiden kanssa koulutustilaisuuksia keskeisten ja ajankohtaisten asioiden esiin nostamiseksi (esimerkiksi arkeologisten kenttätöiden esittelytilaisuus, Kulttuuriympäristön suojelun viranomaispäivä Kurvi, Maakuntien arkeologien tapaaminen).
- Osallistutaan muiden toimijoiden järjestämiin seminaareihin ja koulutustilaisuuksiin.
- Jaetaan tietoa osallistumalla aktiivisesti Museoviraston viestintään ja julkaisutoimintaan.
- Suojelu- ja tutkimusohjeistusten muutoksista ja tarkennuksista informoidaan viipymättä kaikkia alan toimijoita.
- Kehitetään tapoja, joilla kansalaiset voivat osallistua paremmin arkeologisen kulttuuriperinnön tunnistamiseen ja suojeluun.

Kuva: Loviisan Segersbyn keskiajalla autioitunut kylänpaikka.
Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

9

Yhteistyön ja kumppanuuksien hallinta

Tavoitetila

Museovirasto ja museoviranomaiset ylläpitävät kumppanuuksia aktiivisesti ja tekevät yhteistyötä keskeisten kulttuuriperinnön vaalimiseen osallistuvien ja osallisten organisaatioiden, yhteisöjen ja harrastajien kanssa.

Tausta

Museovirasto ja Metsähallitus tekivät arkeologisen kulttuuriperinnön osalta tärkeän yhteistyösopimuksen vuonna 2003 (uudistettu 2017). Lisäksi Museovirastolta siirtyi vuonna 2014 Metsähallituksen luontopalvelujen hoitoon 29 arvokasta kulttuuriperintökohdetta. Metsähallituksen hallinnassa on myös useita puolustusvoimilta siirtyneitä linnoitussaaaria (esim. Örö, Kuninkaansaari, Vallisaari). Metsähallituksen vuosina 2010–15 tekemän inventoinnin avulla edistettiin metsien kestävää käyttöä ja arkeologisten kohteiden suojelua.

Senaatti-kiinteistöjen ja Museoviraston välinen kumppanuussopimus vahvistaa Senaatti-kiinteistöjen hallinnoimien historiallisen ajan kohteiden arkeologisen kulttuuriperinnön tuntemusta, säilymistä ja saavutettavuutta.

Museoviraston yhteistyö Väylän eli entisen Liikenneviraston ja TUKESin kanssa edistää arkeologisen kulttuuriperinnön suojelua.

Suosituksiset ja keinot

- Tarkistetaan tarvittaessa työnjako kumppanien kesken.
- Selkeytetään suojelun periaatteita ja tavoitteita (esim. toinen maailmansodan kohteet ja Salpalinja).
- Tiivistetään yhteistyötä Tukesin kanssa kaivos- ja malminetsintäasioissa.

10

Kokoelmat ja niiden karttuminen

Tavoitetila

Museoviraston historiallisia löytöjä koskeva tieto ja asiantuntemus ovat museoviranomaisten, asiantuntijoiden ja kansalaisten käytettävissä. Tiedonvälitys on asiakaslähtöistä ja palautemekanismit ovat vuorovaikutteisia. Löytöjen ilmoittaminen ja käsittely tapahtuvat sähköisessä ilmoitusjärjestelmässä. Museoviranomaisten yhteistyö on tiivistä.

Tausta

Museoviraston kokoelmien karttumista ohjaa kokoelmapolitiikka³⁵.

Arkisto- ja tietopalvelut vastaavat arkistosta, arkeologisista kokoelmista, kuvakokoelmista ja kirjaston kokoelmista³⁶. Osasto välittää kokoelma- ja arkistoaineistoja asiakkaille sekä tuottaa tieto- ja kuvapalveluja. Lisäksi osasto huolehtii toimialaansa kuuluvien asioiden ohjeistamisesta Museovirastossa ja kulttuuriperintöalalla. Osasto vastaa Museoviraston tietojärjestelmistä, kansalaisten löytämien esineiden vastaanottamisesta ja tukee museoiden tietojärjestelmien kehitystä valtakunnallisesti.

Suosituksukset ja keinot

- Kehitetään yhteistyössä sopimusmuseoiden kanssa kohteiden ja löytöjen ilmoittamiskäytäntöjä ja laaditaan ohjeistuksia.
- Laaditaan kokoelmapolitiikkaa täydentävä historiallisen ajan löytöjen kartuttamisen (ja taltioimisen) ohje.

³⁵ Museoviraston kokoelmapolitiikka 2014. Museovirasto 2015.

³⁶ Toistaiseksi ainakin pääosa historiallisen ajan arkeologisista löydöistä on historian kokoelmissa.

Kuva: Talonpohja Siuntion Bäcksin kylän takana olevassa metsässä. Kuva V.-P. Suhonen/Museovirasto.

Kuva: Talonpohja Loviisan Edesbyn autioituneella kyläpaikalla. Kuvaaja: V.-P. Suhonen/Museovirasto.

Viestintä

Tavoitetila

Museoviranomaiset viestivät monipuolisesti ajankohtaisista asioista erilaisia perinteisiä (printtimedia) ja nykyaikaisempia (some) viestintäkanavia käyttäen. Museovirasto järjestää arkeologiaan ja kulttuuriperintöön liittyviä tapahtumia. Viestinnän sisällöt suunnitellaan ja toteutetaan järjestelmällisesti kohderyhmien tarpeet ja viestintäkanavien luonne huomioiden. Museoviranomaiset osallistuvat aktiivisesti myös arvoista käytävään keskusteluun.

Tausta

Historiallisen ajan arkeologista kulttuuriperintöä ja sen suojelua ja tutkimusta koskevaa tietoa on saatavilla verkossa kulttuuriympäristön palveluikkunasta ja Museoviraston verkkosivuilta. Lisäksi maakuntamuseoilla on verkkosivuillaan tietoa ja ohjeita toimijoille. Verkkosivuviestinnän ohella tarvitaan erilaisia viestintävälineitä tehokkaasti hyödyntävää ja kohdennettua viestintää, jotta ennakoiva suojele kohdentuisi mahdollisimman hyvin.

Suosituksien ja keinot

- Tiedotetaan Kulttuuriympäristöpalvelut -osaston facebook-sivuilla historiallisen ajan arkeologiaan liittyvistä yhteiskunnallisesti merkittävistä ja vaikuttavista lausunnoista.
- Kehitetään kohdennettua viestintää Museoviraston viestinnästä vastaavien toimijoiden kanssa.
- Viestitään yhteistyössä maakuntamuseoiden kanssa alueellisesti ajankohtaisista asioista (mm. metallinetsintään liittyvät asiat).
- Käsitellään Museoviraston blogissa ajankohtaisia yleisiä aiheita ja erityiskysymyksiä.

12

Johtaminen

Tavoitetila

Museovirastossa on sen johdon yhdessä hyväksymä ja voimassa oleva historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön kattava toimintaohjelma. Toimintaohjelma toteutuu tietoisin johtamisen ja yhteistoiminnan kautta sekä huomioidaan sopimusohjauksen yhteydessä. Lisäksi toimintaohjelma otetaan huomioon sisäisen budjetin valmistelussa tarvittaessa osasto- ja yksikkörajat ylittäen.

Tausta

Historiallisen ajan arkeologiseen kulttuuriperintöön liittyvää työtä tehdään Museovirastossa monilla osastoilla ja useissa yksiköissä, myös Kansallismuseon puolella. Organisaatiossa usean toimijan työn tuloksena toteutuvat prosessit ja niiden muutokset vaativat saumatonta yhteistyötä eri osastojen ja yksiköiden välillä. Asioiden sujuvan hoitamisen edellyttämä yhteistyö ja resurssit on tärkeä huomioida sopimusohjauksen yhteydessä, mm. tulossopimuksia tehtäessä³⁷.

Suosituksukset ja keinot

- Huolehditaan hyvästä tiedonkulusta eri osastojen ja yksiköiden välillä.
- Sisällytetään toimintaohjelman toteuttaminen ja sen edellyttämät yhteistyötarpeet ja resurssit tulossopimukseen.

³⁷ Museoviraston sopimusohjauksen käsikirja: opas vuorovaikutteiseen suunnitteluun ja seurantaan. Museovirasto 2011. Päivitetty 2.12.2014. <https://museovirasto-bin.directo.fi/@Bin/3afb9ee1695ab1d74657c1b65b69939/1526382169/application/pdf/431238/Sopimusohjausopas%202015.pdf>

Lähteet ja kirjallisuus

Arkeologinen kulttuuriperintö ja kaavoitus 2017, https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/Arkeologinen_kulttuuriperinto_ja_kaavoitus_2017.pdf

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, <http://akp.nba.fi/>

Arkeologisten hautakaivausten menetelmät 2011, <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/hautakaivausjulkaisu.pdf>

Ensimmäisen maailmansodan linnoitteet - ohje 2015, <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/arkeologisten-kenttatoiden-laatuohjeet>

Faron puiteyleissopimus, <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/kansainvalinen-toiminta/euroopan-neuvosto-ja-kulttuuriperinto#Faronpuiteyleissopimus>

Finto, suomalainen sanasto- ja ontologia palvelu; <https://finto.fi/fi/>, MAO/TAO - Museotalouden ja taidealan ontologia

Haggren, Georg 1998, Historiallisen ajan arkeologia ja henkilöhistoriallinen tutkimus, *Genos* 69 (1998).

Haggren, Georg 2015, s. 371-372. Historiallista arkeologiaa Suomessa, Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoriaa kivikaudelta keskiajalle.

Hakala, Tuula 2012: Suvorovin kanavat, Venäjän Saimaan laivaston sotakanavien restaurointihanke 2002-2008. Restaurointiraportti, Museovirasto.

Historiallisen ajan arkeologia Suomessa 1984 (Toim. Brusila, Heljä; Drake, Knut; Mikola, Eeva). Turun maakuntamuseon julkaisu 1984.

Historiallisen ajan kiinteät muinaisjännökset opas, tunnistaminen ja suojelu. Toim. M. Niukkanen, Museovirasto 2009, s. 13.

Historialliset tiet- ohje 2017, <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/arkeologisten-kenttatoiden-laatuohjeet>

Historiallista arkeologiaa 1982 (toim. Pihlman, Aki; Salo, Unto; Törnblom, Lena), Historiallinen arkisto 78;

Kansallinen metsäohjelma, http://mmm.fi/documents/1410837/1721038/3_2008FI_netto.pdf/c8535e3a-7379-44a7-a18a-9840e90e3ac3

Kansallinen metsästrategia 2025, <http://mmm.fi/documents/1410837/1504826/Kansallinen+mets%C3%A4strategia+2025/c8454e55-b45c-4b8b-a010-065b38a22423>

Kulttuuriympäristö yhteisenä voimavarana. Kulttuuriympäristöstrategian toimeenpanosuunnitelma 2014-2020 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/155049>

Kulttuuriympäristöstrategia 2014-2020 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/43197>

Maankäyttö- ja rakennuslaki <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>;
Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170252>

Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi - ohje 2015, <https://www.museovirasto.fi/fi/>

kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/
arkeologisten-kenttätöiden-laatuohjeet

Matiskainen, Heikki, Haggrén, Georg & Vanhatalo, Simo 1991: The archaeology of the early glass industry in Finland. Lasitutkimuksia - Glass research VI. Suomen lasimuseo 1991.

Metsäkulttuurinen näkökulma Kansalliseen metsästrategiaan
(http://tapio.fi/wp-content/uploads/2018/03/Metsakulttuurinen_Tapion_raportteja_25.pdf)

Metsälaki, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>;
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170252>.

Muinaisjännökset ja metallinetsin, harrastajan opas, <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/muinaisjannokset-ja-metallinetsin-2017.pdf>

Muinaismuistolaki (295/1963), <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295>.

Museoviraston kokoelmapolitiikka 2014. Museovirasto 2015

Museoviraston ohje kaavoitus ja arkeologinen kulttuuriperintö <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/>

Julkaisut/Arkeologinen_kulttuuriperinto_ja_kaavoitus_2017.pdf

Museoviraston sopimusohjauksen käsikirja: opas vuorovaikutteiseen suunnitteluun ja seurantaan.
Museovirasto 2011. Päivitetty 2.12.2014. <https://museovirasto-bin.directo.fi/@Bin/3afbc9ee1695ab1d74657c1b65b69939/1526382169/application/pdf/431238/Sopimusohjausopas%202015.pdf>

Museoviraston strategia, <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/strategia>

Niukkanen, Marianne 1998 Historiallisen ajan arkeologian menetelmät: seminaari;
Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 20

Niukkanen, Marianna 2004. Kaupungit muinaisjännöksinä - kaupunkiarkeologia Suomessa. Städerna som fornlämningar - stadsarkeologi i Finland. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 25. Helsinki.

Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet (Kvalitetsanvisningar för arkeologiska fältarbeten i Finland), <https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/arkeologisten-kenttätöiden-laatuohjeet>

Suomen PEFC-standardi. PEFC-metsäsertifiointin kriteerit. PEFC FI 1002:2014. 27.10.2014.
http://pefc.fi/wp-content/uploads/2016/09/PEFC_FI_1002_2014_Metsaertifiointin_kriteerit_20141027.pdf

Valtiolle rakennettu. Toimittajat Aino Laine ja Olli Hakli. Museovirasto 2016.

Valtion metsien kulttuuriperintökohteiden inventointi 2010-2015, <http://www.metsa.fi/metsiinkadonneet>.

Liite 1

Historiallisen ajan arkeologisen kulttuuriperinnön aihepiirien nykytila ja toimenpidetarpeita

Historiallisen ajan arkeologiset kohteet on Museovirastossa jaettu 1990-luvulta lähtien kahdeksaan pääryhmään kokonaisuuksien hahmottamisen ja suojelutavoitteiden määrittelemisen helpottamiseksi. Jakoa noudatetaan Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäänneet tunnistaminen ja suojelu -oppaassa. Sen jälkeen julkaistussa Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaassa jakoa on tarkennettu ja muokattu jonkin verran, koska julkaisussa on mukana myös esihistoriallisen ajan kiinteät muinaisjäänneet ja muinaismuistolain rauhoituksen ulkopuolelle jäävät nuoremmat arkeologiset kohteet³⁸. Seuraavaksi esitetään lyhyesti Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan aihealueiden historiallisten kohteiden nykytilaa ja ratkaisuja vaativia asioita.

Asuminen ja oleskelu

Museovirasto on viime vuosina linjannut historiallisiin asuinpaikkoihin liittyviä suojelukysymyksiä oppaiden, ohjeiden ja koulutustilaisuuksien avulla. Jotta suojelu ja maastotutkimukset kohdentuisivat käytössä olevien asuinpaikkojen sijaan autioituneeseen asutukseen, tarvitaan vielä koulutusta, viestintää, kenttätöiden laadunvalvonnan kehittämistä ja yhteistyötä arkeologisten toimijoiden kanssa. Lisäksi muinaisjäänösrekisterin historiallisten asuinpaikkojen suojelulajit tulee päivittää vastamaan voimassa olevaa ohjeistusta (vrt. Uudenmaan kyläntonttien rekisterihanke 2018). Rakennus- ja maankäyttöhankkeisiin liittyvien arkeologisten tutkimusten ja selvitysten tarpeen määrittämisen helpottamiseksi tulee muinaisjäänösrekisteriin viedä vanhojen karttojen 1600- ja 1700-lukujen asutus muun Suomen osalta samalla tavalla kuin Itä-Uudellamaalla on jo tehty.

Asumiseen ja oleskeluun liittyvien historiallisten kohteiden osalta keskeisin ongelma Suomessa on ennen 1600- ja 1700-lukuja autioituneiden ja kartoille merkitsemättömien historiallisten kylien ja muiden asuinpaikkojen löytäminen, tunnistaminen ja suojelun ja tutkimuksen piiriin saattaminen. Asutushistorian osalta tutkimuksia vaativia katvealueita ovat 1) keskiaikaisten kylien ja muun asutuksen paikantaminen, 2) 1500-luvun lopun ja 1600-luvun lyhytaikaisten tilojen ja torppien tunnistaminen 3) reunamaiden tilattomien asuinpaikat (mäkituvat) Länsi-Suomen maaseudulla ja 4) läntisen peltoviljelyalueen ulkopuoliset keskiajan ja uuden ajan asuinpaikat Savossa, Pohjois-Karjalassa, Kainuussa ja Lapissa (esim. eräsijat, karjamajat, Savon kaskeajien asuinpaikat, Kainuun 1500-1700-lukujen uudistilat).

³⁸ Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, <http://akp.nba.fi/>. Asuminen ja oleskelu, hautaaminen, elinkeinot, teollisuus, liikenne ja tiedonkulku, uskonnon harjoittaminen, puolustus ja sodankäynti ja muut.

Kaupunkiarkeologiassa kiireellisin toimenpide on muinaismuistolain rauhoittamien vanhojen asemakaava-alueiden suojelualueiden ja niiden luokitusten päivitykset. Tarpeen on myös tehdä selvitys kaupunkiarkeologisten inventointien vaikutuksesta maankäytönsuunnitteluun, jotta mm. koulutus-, viestintä- ja kaupunkikohtaiset keskustelu- ja vuorovaikutustarpeet voidaan arvioida. Lisäksi on pohdittava kaupunkiarkeologisten alueiden merkittävyyden arviointia, tärkeimpien kaupunkiarkeologisten intressialueiden suojelukeinoja, tutkimuskustannuksien kohtuullisuutta ja erilaisiin kohteisiin soveltuvia tutkimusmenetelmiä. Ratkaistavaksi tulee myös Museoviraston suhtautuminen suurvalta-aikaa 1617-1721 nuorempien kaupunkialueiden ja 1700- ja 1800-luvuilla perustettujen uusien kaupunkien arkeologisen kulttuuriperinnön suojeluun (vrt. esim. Kotka Ruotsinsalmi perustettu 1790 kiinteä muinaisjäänös ja Loviisa perustettu 1745 ei kiinteä muinaisjäänös).

Kaikkiin 2000-luvun alkuvuosina tehtyihin suurvalta-ajan kaupunkien inventointeihin liittyy pienempiä tai suurempia päivitystarpeita, kuten inventointien vaikutusten arviointi, katualueiden arkeologisen potentiaalnin arviointi³⁹, linnoituskaupunkien (Hamina, Lappeenranta) linnoitteiden huomioon ottaminen osana kaupunkiarkeologista aluetta ja kaupunkien toimintaan elimellisesti liittyvien kaupunkirajojen ulkopuolella olevien kohteiden (esim. satama-alueiden ja teollisuuden) huomioiminen. Samoin olisi mietittävä keskiajan ja uuden ajan alun ilman kaupunkioikeutta olleiden kaupunkimaisten yhteisöjen (linnojen ympäristöjen käsityöläisalueet ja satama- ja kauppapaikat) asemaa arkeologisen kulttuuriperintönä.

Elinkeinot

Elinkeinoihin liittyvien arkeologisten kohteiden osalta tärkeää on niiden kattavampi, ajalliset ja alueelliset erot eri puolilla Suomea huomioiva inventointi ja suojelu niin maalla kuin vesistöissä. Lisäksi on kehitettävä arkeologisten kohteiden merkittävyyden arviointia selkeämmäksi sen suhteen, milloin elinkeinohistoriallinen kohde on säilytettävä ja milloin se voidaan poistaa tutkimatta. Elinkeinohistoriallisten kohteiden määrä on kasvanut ainakin toistaiseksi Museoviraston ylläpitämässä muinaisjäänösrekisterissä suhteessa muihin historiallisen ajan kohdetyyppeihin. Enemmistö muinaisjäänösrekisterin elinkeinohistoriallisista kohteista on joko tervahautoja tai hiilimiiluja (62 %). Muut tärkeät ja oletettavasti yleiset elinkeinohistorialliset kohdetyypit, kuten esimerkiksi viljelyröykkiöt (5 %) ovat selvästi aliedustettuja. Käytöstä jääneiden peltojen (eli fossiloituneiden peltojen) tunnistamisen ja ajoittamisen keinoja tulisi kehittää keskiaikaisen ja uuden ajan alun elinkeinojen harjoittamisen tutkimisen ja autoituneiden pysyvien ja tilapäisten asuinpaikkojen löytämisen tueksi.

³⁹ Katualueiden arkeologinen intressi on arvioitu vain keskiaikaisten kaupunkien päivitysinventoinneissa (Naantali, Porvoo, Rauma), Vanhan Vaasan, Ruotsinsalmen linnoituskaupungin inventoinneissa ja Oulun ja Tornion täydennysinventoinneissa.

Teollisuus

Teollisuuden osalta on tärkeää tehdä koko Suomen kattava arkistotutkimus sen inventoiduista ja inventoimattomista arkeologisista kohteista. Tutkimuksessa tulee tarkastella teollisuusarkeologisten kohteiden alueellista ja ajallista levin­tää sekä pohtia niiden asemaa osana arkeologista kulttuuriperintöä niin maalla kuin vedessä. Suuri osa Suomen vanhimmista ruukkialueista on arkeologises­ti inventoituja ja monissa on tehty laajoja kaivaustutkimuksia Museoviraston rakennuttamishankkeiden yhteydessä. Muita teollisuuteen liittyviä arkeologisia kohteita ei kuitenkaan ole inventoitu yhtä järjestelmällisesti, ja niiden maalla ja vedessä olevien rakenteiden tunnistamisessa on vaikeuksia.

Teollisuushistoriallisten kohteiden suojelua vaikeuttaa sekä niiden nuoruus että arkeologisen ja rakennetun kulttuuriperinnön päällekkäisyys. Teollisuushistorial­liset kohteet edellyttävät myös rakennusarkeologian tuntemusta. Tietämyksen kasvattamiseksi voisi olla syytä käynnistää tutkimushankkeita tai laatia esim. teollisuushistoriallisten kohteiden suojeluohje. Ohjeen laatimisen yhteydessä on ratkaistava kysymykset kohteiden tunnistamisesta, suojelukeinoista sekä kohde­tyyppien dokumentointitarpeiden arvioimisesta.

Uskonnon harjoittaminen

Uskonnon harjoittamiseen liittyvien kohteiden määrittely kiinteiksi muinaisjään­nöksiksi tai muiksi arkeologisiksi kohteiksi edellyttää linjausten tarkentamista ja yhdenmukaistamista keskiaikaisten kirkkojen, keskiaikaa nuorempien puukirkko­jen, erilaisten kirkollisten hautausmaiden ja kirkkojen lattianalaisten hautaus­ten osalta. Lisäksi tarvitaan selkeät linjaukset suojelusta ja sen välineistä. On myös selvitettävä ja ratkaistava historiallisen ajan ei-kristillisten hautausmaiden ja hautapaikkojen säilyttämiseen kysymykset myös nuorempien, 1900-luvun alku­puolen sotiin liittyvien hautapaikkojen osalta. Muinaismuistolain rauhoituksen ulkopuolelle jäävän uskonnon harjoittamiseen liittyvän arkeologisen kulttuuri­perinnön tutkimuksen ja dokumentoinnin kysymykset edellyttävät myös selvittä­mistä. Muinaisjään­nösrekisterissä on täydennystarve uuden ajan alun kirkkojen ja kirkkohautaus­ten osalta. Keskiaikaisten kirkkojen muinaisjään­nösalueiden rajaamisen perusteita on selkeytettävä.

Puolustus ja sodankäynti

Puolustukseen ja sodankäyntiin liittyvien kohteiden suojelun ja hoidon kysymyk­set ovat keskeisiä erityisesti Lapissa, Itä-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla en­simmäisen ja toisen maailmansodan kohteiden suuren määrän vuoksi. Museovi­raston lähivuosien tärkeimpiä tehtäviä on Salpalinjan merkittävimpien kohteiden suojelun ja käytön ratkaiseminen (rakennussuojeluesitysten teko, kunnostus- ja maisemanhoito-ohjeet). Lisäksi keskiaikaisiin linnoihin ja 1700- ja 1800-lukujen linnoituksiin kohdistuu suuria korjaushankkeita, jotka vaativat dokumentointi- ja tutkimustapojen linjaamista. Samalla on parannettava museoviranomaisten rakennusarkeologiaa koskevaa tietämystä kouluttamalla ja perustamalla tutki­mushankkeita.

Muista suojeluun liittyvistä kysymyksistä korostuvat taistelupaikkojen paikantaminen ja inventoiminen, toisen maailmansodan (muut kuin Salpalinja) ja kylmän sodan kohteiden (Porkkala) säilyttäminen sekä rakennuksen ja muinaisjännöksen välisen rajan määrittäminen. Lisäksi on tarve selvittää tarkemmin Itä-Suomen 1600-1700-lukujen pikkulinnoituksia. Rakennus- ja maankäyttöhankkeisiin liittyvien arkeologisten tutkimusten ja selvitysten tarpeen määrittämisen helpottamiseksi tulee jatkaa inventoimattomien ensimmäisen ja toisen maailmansodan kohteiden viemistä muinaisjännösrekisteriin lidar-aineiston pohjalta.

Liikenne ja tiedonkulku

Liikenteeseen ja tiedonkulkuun liittyvien kohteiden huomioiminen osana arkeologista kulttuuriperintöä on tarpeen vakiinnuttaa osaksi viranomaistoimintaa ja inventointeja koulutuksen ja viestinnän avulla. Vesireittien arkeologinen kulttuuriperintö on huomioitu Merellisen kulttuuriperinnön toimintaohjelmassa. Sen tunnistamisen ja suojelun keinoja on kuitenkin kehitettävä. Historiallisten teiden arkeologista kulttuuriperintöä koskeva ohje selkeyttää maalla olevien reittien tunnistamista ja suojelua.

Merkittävimpien historiallisten teiden vanhimmat tunnetut linjaukset tulee viedä muinaisjännösrekisteriin rakennus- ja maankäyttöhankkeiden tutkimus- ja selvitystarpeiden määrittelyn helpottamiseksi. Tiedonvälityksen arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on tehtävä tutkimus siihen kuuluvien kohdetyyppien tunnistamiseksi ja määrittelemiseksi. Tutkimuksessa mm. arvioidaan, minkälaisia arkeologisia kohteita aihepiiriin kuuluu.

Muut

Kohderyhmä on jäsentymätön ja se tulee käydä läpi järjestelmällisesti. Läpikäynnin yhteydessä kohdetyypit tulee ryhmitellä mahdollisuuksien mukaan muihin aihepiireihin. Suojelu- ja inventointiohjeistusta vaativat esimerkiksi rajamerkit ja -paikat.

Lopuksi

Viranomaistyössä ei voida yleensä vaikuttaa siihen, mitkä historiallisen ajan arkeologian aihepiirit ja kohderyhmät ovat kulloinkin ajankohtaisia. Alueellinen ja ajallinen painottuminen johtuvat mm. maankäyttöhankkeiden maantieteellistä jakautumasta ja kussakin hankkeessa käytettävissä olevista tietoaineistoista. Lisäksi siihen vaikuttaa viranomaisten tietämys, arkeologisten tutkimusten ja selvitysten tekijöiden ammattitaito sekä eri alueiden ominaispiirteet. Viranomaistyössä on olennaista hahmottaa yksittäisten kohdetyyppien lisäksi sekä kokonaisuuksia että niitä toisiinsa yhdistäviä tekijöitä.

Museoviraston toiminnassa ovat painottuneet viime vuosina puolustukseen, asutukseen ja liikenteeseen liittyvät kysymykset. Muihin aihepiireihin kuuluvat kohdetyypit eivät kuitenkaan ole jääneet täysin huomiotta. Kaikkien kohteiden osalta on tarve määrittää tarkemmin se, mikä on kiinteä muinaisjäänös ja mikä muu arkeologinen kohde. Erityisesti tämä koskee iältään nuoria kohteita. On syytä pohtia myös sitä onko kiinteille muinaisjäänöksille mahdollista asettaa yhtenäinen aikaraja. Lisäksi on tarve selventää käsitteitä ja määritellä "käytössä olevien" muinaisjäänösten suojelukeinot ja -välineet (esim. rakennusperinnön ja arkeologisen kohteiden väliset rajat ja päällekkäisyydet). Näitä asioita voidaan ratkoa esimerkiksi sekä arkeologisen kulttuuriperinnön oppaan päivittämisen avulla että kohteiden merkityksen arvioinnin kautta.